

**ВИЗНАЧАЛЬНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ АСИСТЕНТА ВЧИТЕЛЯ В
ІНКЛЮЗИВНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ**

У статті розглядаються питання щодо ролі асистента вчителя у системі інклюзивної освіти в Україні. Визначено нормативно-правові документи, в яких передбачено участь в освітньому процесі посади асистента вчителя. Розкрито поняття, кваліфікаційні вимоги та зазначено головні функції асистента вчителя, які сприяють розвитку самооцінки учнів та формуванню позитивної атмосфери в учнівському колективі. Виділено основні практичні навички, якими повинен володіти асистент вчителя в процесі професійної діяльності. У роботі акцентовано увагу на ролі асистента вчителя у складі команди фахівців та батьків, які працюють з дитиною в умовах інклюзивного навчання. Охарактеризовано особливості додаткового професійного розвитку даної категорії педагогічних працівників та зроблено відповідні висновки щодо даної проблеми.

Ключові слова: інклюзивне навчання, діти з особливими освітніми потребами, асистент вчителя, навчально-виховний процес.

В умовах євроінтеграційних змін, які відбуваються в українській освітній системі доцільно орієнтуватися на позитивний практичний досвід європейських країн, беручи до уваги український національний контекст [7]. Кожна дитина в Україні має право на рівний доступ до якісної освіти, яке закріплене в Конституції України та інших нормативно-правових документах. Саме тому в останні роки приділяється велика увага до інклюзивної освіти та відбуваються докорінні зміни у розумінні і забезпеченні якісної освіти для дітей з особливими потребами. Не підлягає сумніву, що діти з особливими потребами, які навчаються у загально-освітніх школах за умови використання інклюзивної освіти мають нові резерви для розвитку потенціалу, що в свою чергу сприятиме суттєвому поліпшенню якості їх життя [1, 5]. Завдяки інклюзивній освіті навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітній школі стає можливим за умови пристосування освітнього простору до індивідуальних особливостей дітей, надання якісних освітніх послуг таким дітям. Саме це і обумовило необхідність введення додаткової посади асистента вчителя загальноосвітнього навчального закладу з інклюзивним навчанням [2]. За статистичними даними відділу освіти дітей з особливими потребами Міністерства освіти і науки у 2016/2017 навчальному році у загальноосвітніх навчальних закладах країни працювало більше 1000 асистентів вчителя.

Проблемам підготовки і перепідготовки сучасного педагога, різноманітним аспектам формування професійної компетентності вчителя та вчителя спеціальної школи присвячено багато досліджень українських та зарубіжних науковців, зокрема І. Беха, О. Гаврилова, О. Дубасенюк, А. Колупасової, Т. Лапанік, А. Маркової, Найдю Ю., Л. Савчук, О. Семенов, С. Сисосової, Н. Софій, В. Сластьоніна, С. Тищенко, Дж. Равена (J. Raven), І. Хафізулліної, В. Хітрюк та ін. Проте вивчення питання щодо ролі асистента вчителя, як фахівця здатного налагодити соціальну

взаємодію в різноманітних умовах, за різних обставин у системі інклюзивної освіти в Україні залишається недостатньо дослідженим і потребує вивчення.

Метою статті є визначення ролі асистента вчителя в інклюзивному освітньому просторі. Якість навчально-виховного процесу значною мірою визначається тим, наскільки враховуються і реалізуються потенційні можливості навчання та розвитку кожної дитини, її індивідуальні особливості [3]. Прискоренню поступу інклюзивної освіти в Україні сприяла Ратифікація Конвенції ООН про права інвалідів та Факультативного протоколу (грудень 2009 р.). Також кардинальні зміни в процесі інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітні навчальні заклади зумовили необхідність перегляду та прийняття низки нормативно-правових документів в українському законодавстві, в яких передбачено участь в освітньому процесі асистента вчителя, а саме:

- Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 214S-VIII Стаття 19. «Освіта осіб з особливими освітніми потребами», Стаття 20. «Інклюзивне навчання»;

- наказ Держспоживстандарту від 28.07.2010 №327, згідно якого Класифікатор професій доповнено посадою асистента вчителя інклюзивного навчання;

- наказ Міністерства освіти і науки від 06.12. 2010р. №1205, на підставі якого посаду асистента вчителя передбачено Типовими штатними нормативами загальноосвітніх навчальних закладів;

- постанова від 15 серпня 2011 року №872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» зазначається, що «особистісно орієнтоване спрямування навчально-виховного процесу забезпечує асистент вчителя, який бере участь у розробленні та виконанні індивідуальних навчальних планів та програм, адаптує навчальні матеріали з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими потребами»;

- постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2012 №635, згідно якої посаду «асистент вчителя загальноосвітнього навчального закладу з інклюзивним та інтегрованим навчанням» внесено до Переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників;

- наказ Міністерства освіти і науки України від 01.06.2013 №665, в якому затверджено кваліфікаційну характеристику, посаду віднесено до фахівців у галузі освіти (код класифікатора професій - 3330).

Отже, на підставі вищезазначених нормативно-правових документів українського законодавства та спираючись на вивчення досвіду практичної роботи асистента вчителя у закладах освіти Канади, США, Британії визначимо кваліфікаційні вимоги та особливості підготовки асистента вчителя; розглянемо більш детально деякі аспекти організації та змісту діяльності асистента вчителя [6,9].

Асистент (тьютор, помічник) вчителя - рівноправний член педагогічного колективу закладу, бере участь у навчально-виховному процесі відповідно до своїх обов'язків (листи Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 25.09.2012 р. № 1/0-675 «Щодо посадових обов'язків асистента вчителя» та від 28.09.2012 р. № 1/9-694 «Щодо введення посади вихователя (асистента вчителя) у загальноосвітніх навчальних закладах з інклюзивним навчанням»).

Аналіз нормативної документації та власний практичний досвід роботи в інклюзивній освіті дає змогу окреслити кваліфікаційні вимоги, які повинен мати асистент вчителя [6]:

- повну вищу педагогічну освіту;
- отримати диплом чи сертифікат, що підтверджує кваліфікацію асистента вчителя та підготовку щодо роботи в умовах інклюзії;
- володіти знаннями, уміннями і навичками, необхідними для виконання функцій на посаді, яку обіймає;
- високий рівень професіоналізму, ініціативність, творчість;
- досконале володіння ефективними формами, методами роботи з дітьми з особливими освітніми потребами;
- загальну культуру, високі моральні якості;
- розвинені комунікативні та організаційні здібності, навички розв'язання конфліктних ситуацій.
- фізичний та психічний стан здоров'я дозволяє виконувати професійні обов'язки в навчальному закладі;
- участь у тренінгах та навчальних курсах стосовно спеціальних послуг.

Аналіз рекомендованих посадових інструкцій (лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту №1/9-675 від 25.09.12 року «Щодо посадових обов'язків асистента вчителя») дозволяє визначити ключові функції асистента вчителя [8]:

1) організаційну: допомагає в організації навчально-виховного процесу в класі з інклюзивним навчанням; надає допомогу учням з особливими освітніми потребами в організації робочого місця; проводить спостереження за дитиною з метою вивчення її індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів та потреб; допомагає концентрувати увагу, сприяє формуванню саморегуляції та самоконтролю учня; співпрацює з фахівцями, які безпосередньо працюють з дитиною з особливими освітніми потребами та беруть участь у розробленні індивідуальної програми розвитку. Асистент вчителя забезпечує разом з іншими працівниками здорові та безпечні умови навчання, виховання та праці. Веде встановлену педагогічну документацію.

2) навчально-розвивальну: асистент вчителя, співпрацюючи з вчителем класу, надає освітні послуги, спрямовані на задоволення освітніх потреб учнів; здійснює соціально-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами, дбає про професійне самовизначення та соціальну адаптацію учнів. Сприяє розвитку дітей з особливими освітніми потребами, поліпшенню їхнього психоемоційного стану. Стимулює розвиток соціальної активності дітей, сприяє виявленню та розкриттю їхніх здібностей, талантів, обдарувань шляхом їх участі у науковій, технічній, художній творчості. Створює навчально-виховні ситуації, обстановку оптимізму та впевненості у своїх силах і майбутньому.

3) діагностичну: разом із групою фахівців, які розробляють індивідуальну програму розвитку дітей з особливими освітніми потребами, оцінює навчальні досягнення учнів; оцінює виконання індивідуальної програми розвитку, вивчає та аналізує динаміку розвитку учня.

4) прогностичну: на основі вивчення актуального та потенційного розвитку дитини бере участь у розробленні індивідуальної програми розвитку.

5) консультативну: постійно спілкується з батьками, надаючи їм необхідну консультативну допомогу; інформує вчителя класу та батьків про досягнення учня. Дотримується педагогічної етики, поважає гідність

особистості дитини, захищає її від будь-яких форм фізичного або психічного насильства. Постійно підвищує свій професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру.

Таким чином, асистенти вчителів сприяють розвитку самооцінки в усіх учнів та формуванню позитивної атмосфери в учнівському колективі.

Враховуючи особистий досвід роботи в інклюзивній освіті хотілось би зазначити, що зазвичай асистенти вчителів систематично вивчають можливості і потреби дитини, оцінюють динаміку її розвитку; допомагають вчителям та персоналу супроводжувати учнів, для яких запланована допомога щодо медичного й особистого догляду та забезпечення безпеки поведінкою. Тобто, вся робота асистента вчителя з дитиною спрямовується на досягнення головної мети - соціально адаптувати та інтегрувати її у суспільство.

Оскільки в інклюзивній освіті не існує універсальних інструкцій щодо роботи асистента вчителя, а є лише рекомендації, то неможливо передбачити і всі варіанти, які виникають в їх практичній діяльності.

Тому вважаємо за доцільне виділити основні практичні навички, якими повинен володіти асистент вчителя:

- залучати учнів до діяльності, яка сприяє навчанню;
- мотивувати та заохочувати учнів до уч^{асті} у навчальній та загальношкільній діяльності;
- підтримувати учнів та забезпечити успішне пересування протягом всього шкільного дня;
- допомагати учням збирати й організовувати інформацію та матеріали, дотримуватися визначених термінів та умов завдань, переглядати матеріали, готуватись до тестування - згідно зі встановленими вимогами;
- підтримувати навчання учнів, надаючи пояснення та демонструючи навички, а також моделюючи належну поведінку в класі, щоб закріпити знання, подані вчителем;
- допомагати учням вирішувати міжособистісні конфлікти;
- налагодити позитивні стосунки з учнями, що ґрунтуються на взаємоповазі; створити оточення, сприятливе для якомога кращого навчання;
- сприяти незалежності школярів, застосовуючи стратегії допомоги їм у процесі вирішення проблем;
- застосовувати стратегії, спрямовані на розвиток самодостатності учнів та збільшення їх незалежності;
- закріпити атмосферу безпеки та поваги;
- спілкуватися з учнями з повагою, використовуючи мову і тон, що відповідають ситуації й стану учнів;
- взаємодіяти з персоналом у спосіб, який би сприяв формуванню позитивного ставлення;
- співпрацювати з іншими фахівцями під час розробки індивідуального плану навчання;
- організовувати та координувати щоденну діяльність для виконання тих чи інших завдань;
- визначати вимоги до роботи й терміни її виконання, надаючи письмові або усні поради, за потреби питати про необхідність додаткових роз'яснень;
- звертатися до вчителя, щоб отримати інформацію та ресурси, необхідні для виконання завдань;

- збирати, організовувати й створювати матеріали відповідно до вказівок учителя;
- спостерігати за учнем у школі, за потреби - в інших громадських місцях;
- спостерігати за учнем та об'єктивно записувати інформацію щодо виконання ним завдань та поведінки, повідомляти цю інформацію вчителю;
- працювати зі спеціальними засобами, обладнанням і технологіями, сприяти роботі учнів із цими засобами й обладнанням, наглядати, чи застосовуються вони учнями з дотриманням вимог безпеки;
- використовувати обладнання на професійному рівні, необхідному для виконання того чи іншого завдання.

У зв'язку з вищевикладеним, роль асистента вчителя є надзвичайно важливою і полягає не тільки у наданні допомоги дітям з особливими потребами у навчанні та їх батькам, а і у роботі в команді професіоналів-фахівців (вчитель, соціальний педагог, логопед-дефектолог, психолог), завданням якої є об'єднання різноманітних зусиль із метою успішного залучення такої дитини до шкільного життя.

Діти з особливими потребами часто мають багато специфічних потреб, над задоволенням яких працює група фахівців різного профілю. Досвід роботи та аналіз праць європейських фахівців в галузі інклюзивної освіти дає змогу стверджувати, що у плануванні та реалізації навчальних програм для дітей з особливими освітніми проблемами необхідна бути забезпечена співпраця між вчителями, фахівцями, батьками та асистентом вчителя - ключовим звеном між усіма членами команди професіоналів. Ця співпраця в кінцевому результаті позитивно відображається на успіху учнів з особливими потребами під час їх навчання [4].

Співпраця асистента вчителя та вчителя. Вчитель разом з асистентом являються учасниками диференційованої команди, вони виконують чітко розділені ролі навчального процесу, гармонійно доповнюють один одного. Численні завдання, які стоять перед асистентом, потребують не лише належної його підготовки, а й постійної підтримки та допомоги з боку вчителя.

Особливу увагу слід приділяти ефективній комунікації між вчителем та асистентом, яка в свою чергу залежить від того, наскільки обидві сторони чують одна одну та враховують отриману інформацію, необхідну для створення здорової робочої атмосфери в дитячому колективі. Щоб робота асистента у класі була ефективною, він має знати про визначені вчителем цілі в індивідуальному навчальному плані учня, вміти бачити, що учень уже досяг певних поставлених результатів, знати, як звітувати вчителю про свої спостереження. Відповідна підготовка асистента забезпечує безпеку учнів та максимально збільшує ефективність їхньої праці.

Отже, узгодження у роботі асистента вчителя та вчителя - важлива умова ефективності здійснення навчально-виховного процесу в інклюзивному закладі.

Співпраця асистента вчителя з командою фахівців та батьками. Асистент вчителя вислуховує поради фахівців, надає інформацію про дитину, постійно спілкується з батьками учнів, залучає їх до планування роботи та реалізації програм. Асистент вчителя перебуває поряд з учнем під час усіх уроків, позакласних заходів, супроводжує його на додаткові та розвивальні заняття, спостерігає в процесі такого заняття (за потреби) тощо, має можливість контактувати з фахівцями, обговорювати важливі питання.

Асистент вчителя допомагає батькам дитини з особливими освітніми потребами: налагодити продуктивний діалог з вчителем, зрозуміти причини поведінки дитини в конфліктних ситуаціях, упоратися із тривогою, сумнівами, навчитися співвідносити очікуваний успіх навчання з реальними можливостями дитини, радіти навіть незначним успіхам.

Таким чином, асистент вчителя - член команди фахівців та батьків, який виконує важливу роль в освіті та соціалізації учнів з особливими потребами, забезпечуючи особистісно орієнтоване спрямування навчально-виховного процесу.

Співпраця асистента вчителя та дитини. Асистент вчителя повинен встановити й підтримувати позитивні відносини з дитиною через [9]:

- ставлення з повагою, визнанням їхньої гідності, зважаючи на фізичний, соціальний та психологічний розвиток дитини;
- повагу до сильних сторін і проблем дитини;
- підтримку ефективних відносин, що базуються на співпраці;
- демонстрування належної реакції на взаємодію, ініціатором якої є дитина.

Важливим моментом у роботі асистента є вивчення інформації про дитину, її актуального рівня розвитку, знань і вмінь. Асистент вчителя ознайомлюється з витягом протоколу ПМПК, психодіагностикою психолога, діагностикою соціального педагога, результатами обстеження дефектолога (логопеда, сурдопедагога, олігофренопедагога, тифлопедагога), інформацією батьків. Протягом двох тижнів асистент спостерігає за навчанням дитини на різних уроках, її поведінкою під час уроків та на перервах, спілкується із батьками учня з особливими освітніми проблемами.

Здатність до ефективної комунікації є провідною рисою і у роботі асистента вчителя з дитиною. Від асистента вчителя будуть потрібні терпіння, увага, спокій, гнучкість і адаптивність, здатність виступати одночасно в декількох ролях: як серед дорослих (батьків і фахівців), так і серед дітей учнів. Адже саме асистенту вчителя доводиться виконувати різні соціальні ролі.

Таким чином, результати спостереження, комплексне обстеження та обговорення його результатів, які проводить асистент вчителя допомагає визначити конкретні навчальні стратегії і підходи до навчання дитини з особливими освітніми потребами. Асистент вчителя значною мірою мобілізує індивідуальні можливості дітей, стимулює їх до засвоєння відповідних знань та вмінь, опанування навичками спілкування.

Дотримання послідовності у роботі допомагає асистенту вчителя чітко бачити всю схему інклюзивного навчання, планувати щоденну власну та перспективну учнівську діяльність, контролювати хід виконання навчально-виховного процесу, вносити відповідні корективи у роботу з учнем згідно з проведеними спостереженнями та детальним аналізом роботи всіх учасників інклюзивного навчання.

Також зазначимо, що протягом усього навчального року асистент вчителя повинен вивчати методичну літературу, збагачувати свій досвід, співпрацювати з навчально-реабілітаційними центрами, брати участь в районних та обласних семінарах, проходити курси підвищення кваліфікації.

Для подальшого додаткового професійного розвитку асистент вчителя повинен самостійно ініціювати відвідування тренінгів та навчальних курсів,

які зосереджуються на низці тем - від інклюзивної освіти та характеристик учнів до підтримки атмосфери навчання, управління поведінкою та професіоналізму.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що впровадження інклюзивної освіти у загальноосвітній навчальний простір не можливо без залучення до складу професійної команди фахівців асистента вчителя. Професійний досвід, практичні навички, уміння грамотно організувати спеціальну роботу відіграють особливу роль асистента вчителя при організації навчально-виховного процесу дитини з особливими потребами. На нашу думку, найголовніша роль асистента вчителя полягає у вмінні навчити дитину з особливими освітніми проблемами вчитися самостійно, створенні особливого освітнього середовища для такої дитини. Саме асистент вчителя повинен стати для дитини другом, який завжди поруч і розуміє її слова думки, погляд, відчуття, внутрішній стан.

Окреслені аспекти не вичерпують усієї значущості ролі асистента вчителя в умовах інклюзивного навчання, тому усе вищезазначене переконує нас у подальших наукових дослідженнях проаналізувати питання узгодженості нормативно-правових актів, які сприятимуть налагодженню соціальної взаємодії в освітніх умовах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Карпушенко А. В. Організація інклюзивної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах / А. В. Карпушенко. - Канів, 2013. - 22 с
2. Колупаєва А. А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : наук.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, Л. О. Савчук. - К. : Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. - 274 с
3. Колупаєва А. А. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навч.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, Н. З. Софій, Ю. М. Найда. - К.: 2007. - 128 с
4. Колупаєва А. А. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі: програмно-методичний комплекс / А. А. Колупаєва, Е. А. Данілавичутє, С. В. Литовченко // Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі : навч.-метод. посібн. - К.: Видавнича група «А. С. К.», 2012. - 197 с.
5. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. / А. А. Колупаєва. - К. : «Самміт-Книга», 2009. - 272 с
6. Лапін А. В. Робота асистента вчителя в інклюзивному освітньому закладі / А. В. Лапін // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови : збірник наукових праць / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т спец. педагогіки НАПН України. - Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. - Вип. 5. - С 219 - 232.
7. П'ятакова Т. Розвиток інклюзивної компетентності вчителя: швейцарський досвід / Т. П'ятакова // Порівняльно-педагогічні студії № 1(11), 2012.
8. Послідовність в організації роботи асистента вчителя в умовах інклюзивного навчання. / Методичні рекомендації. - Маневичі - 2016. - 32 с
9. Чорнобой Е. Огляд ролі асистентів учителів у канадських школах. Досвід провінцій Манітоба, Нова Шотландія та Альберта : посібник. / Е. Чорнобой, О. Красюкова-Еннс. - К., 2012. - 32 с

REFERENCES:

1. Karpushenko, A. V. (2013). *Orhanizatsiia inkluzyvnoi osvity v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh* [Organization of inclusive education in general educational institutions]. Kaniv.
2. Kolupaieva, A. A., & Savchuk, L. O. (2011). *Dity z osoblyvymy osvitynymi potrebamy ta orhanizatsiia ikh navchannia* [Children with special educational needs and organization of their learning]. Kyiv: Vydavnycha hrupa «АТОPOL».

3. Kolupaieva, A. A., Sofii, N. Z., & Naida, Yu. M., Danylenko, L. I. [Ed.], (2007). *Inkluzyvna shkola: osoblyvosti orhanizatsii ta upravlinnia* [Inclusive school: Features of organization and management]. Kyiv.
4. Kolupaieva, A. A., Danilavichute, E. A., & Lytovchenko, S. V. (2012). *Profesiine spivrobitnytstvo v inkluzyvnomu navchalnomu zakladi* [Professional cooperation in an inclusive educational institution]. Kyiv: Vydavnycha hrupa «A.S.K.».
5. Kolupaieva, A. A. (2009). *Inkluzyvna osvita: realii ta perspektyvy* [Inclusive education: Realities and perspectives:]. Kyiv: «Sammit-Knyha».
6. Lapin, A. V. (2014). *Robota asystenta vchytelia v inkluzyvnomu osvitnomu zakladi* [Work of the assistant of the teacher in the inclusive educational institution]. In *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy: zbirnyk naukovykh prats: Vol. 5* (pp. 219-232). Kirovohrad: Imeks-LTD.
7. Piatakova, T. (2012). *Rozvytok inkluzyvnoi kompetentnosti vchytelia: shveitsarskyi dosvid* [Development of teacher's inclusive competence: Swiss experience]. *Porivnialno-Pedahohichni Studii*, 1(11).
8. *Poslidovnist v orhanizatsii roboty asystenta vchytelia v umovakh inkluzyvnoho navchannia* [The sequence in organizing the work of a teacher's assistant in the conditions of inclusive education]. (2016). Manevychi.
9. Chornoboi, E., & Krasiukova-Enns, O. (2012). *Ohliad roli asystentiv uchyteliv u kanadskykh shkolakh. Dosvid provintsiy Manitoba, Nova Shotlandiia ta Alberta* [Review of the role of assistant teachers in Canadian schools. Experience of Provinces of Manitoba, Nova Scotia and Alberta]. Kyiv.

Yana Baranets. Determinative Aspects of Actives Assistant of Teacher in Inclusive Educational Institution.

The article covers the issues related to importance of teacher's assistant within the inclusive educational system in Ukraine. It defines regulatory legal documents that provide participation of position of teacher's assistant in the educational process. Definitions, qualification requirements and core functions of teacher's assistant that promote the development of self-evaluation of pupils and formation of positive climate in pupils group are described and specified. Basic practical skills that have to be mastered by teacher's assistant in the course of professional activity are defined. Special attention in the work is given to importance of teacher's assistant being a part of team of professionals and parents working with children under conditions of inclusive education. Special aspects of extra professional development of such category of teaching employees are characterized and proper conclusions on this problem are drawn.

Keywords: *inclusive education, children with special educational needs, teacher's assistant, learning and educational process.*